

ਸਬਦੁ

ਭਾਗ - 7

ਸਬਦੁ ਦੀ ਬਾਬਤ, ਆਮ ਸੰਗਤਾਂ, ਨੂੰ ਕਈ ਕਿਸਮ ਦੇ ਭੁਲੇਖੇ ਪਏ ਹੋਏ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਵਿਚ ਸੁਲਝਾਉਣ ਦਾ ਇਹ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ 'ਸਬਦੁ' ਨੂੰ ਅੱਖਰਾਂ ਤਾਈਂ ਸੀਮਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਬੁੱਧੀ ਮੰਡਲ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਹੀ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਸੀਂ 'ਅੱਖਰੀ ਸਬਦ' ਦੀ ਹੀ ਵਿਆਖਿਆ ਅਤੇ ਕਥਾ-ਵਾਰਤਾ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਅੱਖਰੀ ਅਰਥ ਕਰਨ ਵਿਚ ਹੀ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਹੋਏ ਬੈਠੇ ਹਾਂ।

ਅਸਲ ਵਿਚ ਇਹ 'ਸਬਦ' ਯਾ 'ਬਾਣੀ' ਆਤਮ-ਮੰਡਲ, 'ਨਾਨਕ-ਮੰਡਲ', 'ਬ੍ਰਹਮ-ਮੰਡਲ', 'ਧੁਰ' ਦੀ ਇਲਾਹੀ 'ਵਸਤੂ' ਹੈ। ਇਹ ਗੁਪਤੀ 'ਤਤ-ਸਬਦ' ਯਾ 'ਅਨਹਦ' ਬਾਣੀ ਧੁਰੋਂ ਬ੍ਰਹਮ ਮੰਡਲ ਵਿਚੋਂ ਉਤਰੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ 'ਆਤਮਿਕ ਅਨੁਭਵ' ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਬੁਝੀ, ਸਿਝੀ, ਪਛਾਣੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ 'ਤੱਤ-ਸਬਦ' ਦੀ 'ਅਨਹਦ-ਧੁਨੀ' ਨੂੰ ਸਰੀਰਕ ਕੰਨਾਂ ਨਾਲ ਸੁਣਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਬੁਧੀ ਮੰਡਲ ਦੀ ਪਕੜ ਤੋਂ ਪਰ੍ਹੇ ਹੈ। ਇਸ 'ਤਤ-ਸਬਦ' ਨੂੰ 'ਬੁਧੀ-ਮੰਡਲ' ਤੋਂ ਉਪਰ ਉਠ ਕੇ 'ਸਬਦ-ਸੁਰਤ' ਦੀ ਕਮਾਈ ਦੁਆਰਾ ਅਨੁਭਵ ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਬੁਝਿਆ-ਸੀਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਜੁਗਿ ਜੁਗਿ ਬਾਣੀ ਸਬਦਿ ਪਛਾਣੀ ਨਾਉ ਮੀਠਾ ਮਨਹਿ ਪਿਆਰਾ॥ (ਪੰਨਾ-602)

ਗੁਰ ਕੀ ਬਾਣੀ ਸਬਦਿ ਪਛਾਣੀ ਸਾਚਿ ਰਹੇ ਲਿਵਲਾਏ॥ (ਪੰਨਾ-1155)

ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਧੁੱਪ' ਵਿਚੋਂ ਗਰਮੀ, ਰੋਸ਼ਨੀ, ਸ਼ਕਤੀ ਅਤੇ 'ਜੀਵਨ-ਰੌ' ਆਦਿ ਨਿਖੇੜੀਆਂ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ — ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਲਾਹੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿਚ —

ਬਾਣੀ

ਸਬਦ

ਨਾਮ

ਅੰਮ੍ਰਿਤ

ਹੁਕਮ

ਹਰਿ ਰਸ

ਸ਼ਕਤੀ
ਰਾਗ-ਨਾਦ-ਧੁਨੀ
ਪ੍ਰੇਮ
ਸੁਖ-ਸ਼ਾਂਤੀ
ਚਾਓ

ਆਦਿ — ਸਾਰੇ ਆਤਮਿਕ ਗੁਣ — ਤਾਣੇ-ਪੇਟੇ, ਓਤ-ਪੋਤ, ਮਿਲੇ-ਜੁਲੇ ਅਤੇ ਸਮਾਏ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਨਿਖੇੜਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ।

- ਇਸ 'ਤਤ-ਸਬਦ' ਦੀ 'ਧੁਨੀ' ਦੀ 'ਪ੍ਰੇਮ-ਖੇਲ' ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਇਉਂ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ —
- ਅਨਹਦ ਬਾਣੀ ਸਬਦੁ ਵਜਾਏ॥ (ਪੰਨਾ-231)
- ਅਨਹਦ ਬਾਣੀ ਨਾਦੁ ਵਜਾਇਆ॥ (ਪੰਨਾ-375)
- ਸਚੁ ਬਾਣੀ ਗੁਰੁ ਸਬਦੁ ਸੁਣਾਏ॥ (ਪੰਨਾ-364)
- ਇਕਾ ਬਾਣੀ ਇਕੁ ਗੁਰੁ ਇਕੋ ਸਬਦੁ ਵੀਚਾਰਿ॥ (ਪੰਨਾ-646)
- ਸਬਦੇ ਉਪਜੈ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਬਾਣੀ ਗੁਰਮੁਖਿ ਆਖਿ ਸੁਣਾਵਣਿਆ॥ (ਪੰਨਾ-125)
- ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਸਬਦੁ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਹਰਿ ਬਾਣੀ॥
ਸਤਿਗੁਰਿ ਸੇਵਿਐ ਰਿਦੈ ਸਮਾਣੀ॥ (ਪੰਨਾ-119)
- ਗੁਰੁ ਕਾ ਸਬਦੁ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਹੈ ਬਾਣੀ॥
ਅਨਦਿਨੁ ਹਰਿ ਕਾ ਨਾਮੁ ਵਖਾਣੀ॥ (ਪੰਨਾ-1057)
- ਤਹ ਅਨਹਦ ਸਬਦ ਵਜਹਿ ਧੁਨਿ ਬਾਣੀ ਸਹਜੇ ਸਹਜਿ ਸਮਾਈ ਹੇ॥ (ਪੰਨਾ-1069)

ਗੁਰਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਨ, ਸੁਣਨ ਦੁਆਰਾ, ਮਨ ਨੂੰ 'ਨਾਮ' ਦੀ ਰੰਗਣ ਚੜ੍ਹਦੀ ਹੈ — ਪਰ ਇਹ ਰੰਗਣ ਤਦ ਹੀ ਚੜ੍ਹ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਦੇਈਏ, ਅਥਵਾ ਸਾਡਾ ਮਨ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਅੰਤ੍ਰੀਵ 'ਭਾਵ' 'ਨਾਲ' 'ਪਰਸੇ' ਯਾ 'ਛੋਹੇ', ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਮਨ ਉਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ 'ਆਤਮ-ਕਲਾ' ਨਹੀਂ ਵਰਤਦੀ। 'ਗੱਲ' ਨਿਰੋਲ 'ਧਿਆਨ' ਦੀ ਹੈ। 'ਧਿਆਨ' ਬਿਨਾਂ ਪਾਠ — ਤੋਤੇ ਵਾਂਗ ਰਟਨ ਹੈ — ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਸਾਡਾ ਮਨ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਅੰਤ੍ਰੀਵ 'ਪਾਰਸ-ਕਲਾ' ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਛੋਹਦਾ ਅਤੇ ਇਸ ਛੋਹ ਬਿਨਾ, ਮਨ ਉਤੇ 'ਪਾਰਸ ਕਲਾ' ਨਹੀਂ ਵਰਤਦੀ। ਇਹੋ ਕਾਰਣ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਅਨੇਕਾਂ ਪਾਠ ਕਰਦਿਆਂ, ਸੁਣਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਭੀ ਸਾਡੀ ਮਾਨਸਿਕ ਅਤੇ ਆਤਮਿਕ ਹਾਲਤ ਨਹੀਂ ਬਦਲਦੀ, ਉਚੇਰੀ ਨਹੀਂ ਉਠਦੀ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਆਤਮਿਕ ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਵਾਂਝੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ।

ਇਹ ਬਾਣੀ ਜੋ ਜੀਅਹੁ ਜਾਣੈ ਤਿਸੁ ਅੰਤਰਿ ਰਵੈ ਹਰਿ ਨਾਮਾ॥ (ਪੰਨਾ-797)

ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਅੰਤੀਵ ਆਤਮ-ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਦੁਆਰਾ 'ਪਰਸਨਾ' ਹੀ 'ਜੀਅਹੁ ਜਾਣਨਾ' ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਇਲਾਹੀ ਗੁਣ ਅਥਵਾ, ਰਸ, ਰੰਗ, ਪ੍ਰੇਮ, ਚਾਉ, ਸੇਵਾ-ਭਾਵ ਆਦਿ, ਸਹਜੇ ਹੀ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ 'ਅੰਤਰਿ ਰਵੈ ਹਰਿ ਨਾਮਾ' ਦੀ ਪਾਰਸ ਕਲਾ ਵਰਤਦੀ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਲਫਜ਼ਾਂ ਵਿਚ — 'ਸਬਦ ਸੁਰਤ' ਦੀ ਅੰਤ੍ਰ-ਆਤਮੇ ਕਮਾਈ ਦੁਆਰਾ — ਸਾਡੀ 'ਸੁਰਤ' 'ਤਤ-ਸਬਦ' ਨਾਲ 'ਪਰਸਦੀ' ਹੈ — ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਾਡੇ ਅੰਤ੍ਰ-ਆਤਮੇ ਅਨਹਦ ਸਬਦ ਦਾ 'ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਇਹ 'ਸਬਦ' ਅਤੇ 'ਸੁਰਤ' ਦੇ 'ਮੇਲ' ਯਾ 'ਛੋਹ' ਨੂੰ ਹੀ ਪਰਸਨਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੁਆਰਾ ਗੁਰ ਸਬਦੀ ਗੋਬਿੰਦ ਗਜਿਆ ਦਾ ਗੁਰਵਾਕ ਸਿਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਸ਼ਰਾਬ ਦੇ ਦੋ ਅੱਡ-ਅੱਡ ਸਰੂਪ ਹਨ :—

1. ਪਹਿਲਾ ਅਸਥੂਲ ਸਰੂਪ — ਰੰਗ-ਬਰੰਗਾ, ਕੌੜਾ-ਕੁਸੈਲਾ ਘੋਲੂਆ (alcoholic solution) ਹੈ।

2. ਦੂਸਰਾ ਸੂਖਮ ਸਰੂਪ — ਸਰੂਰ ਹੈ। ਜਦ ਸਥੂਲ ਸ਼ਰਾਬ ਨੂੰ ਪੀਤਾ ਜਾਏ ਤਾਂ ਮਨ, ਤਨ, ਬੁਧੀ ਉਤੇ ਅਨੋਖਾ ਅਸਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ 'ਸਰੂਰ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਰੂਰ ਵਿਚ ਥਰਥਰਾਉਂਦਾ ਹੋਇਆ ਉਮਾਹ, ਚਾਉ, ਮਸਤੀ, ਦਲੇਰੀ ਬੇਪ੍ਰਵਾਹੀ ਤੇ ਖੇੜਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਅੰਦਰਲਾ ਸੂਖਮ ਨਿਜੀ ਤਜਰਬਾ ਹੈ। ਇਹ ਸੂਖਮ ਸਰੂਪ, ਅਸਥੂਲ ਸ਼ਰਾਬ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਗੁਪਤੀ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਯਾ ਪ੍ਰਤੱਖ ਕਰਨ ਲਈ ਸ਼ਰਾਬ ਨੂੰ ਪੀਣਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ। ਸ਼ਰਾਬ ਦੀ ਬੋਤਲ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ, ਜਾਂ ਦਿਮਾਗੀ ਗਿਆਨ ਸੁਣ ਕੇ ਜਾਂ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਇਹ ਸਰੂਰ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦਾ।

ਐਨ ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ —

ਅਖਰੀ 'ਸਬਦ' — ਇਲਾਹੀ 'ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਦਾ ਅਸਥੂਲ ਸਰੂਪ ਹੈ।

ਅਨਹਦ ਸਬਦ — 'ਇਲਾਹੀ' ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦਾ ਸੂਖਮ 'ਤਤ' ਸਰੂਪ ਹੈ।

ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਇਲਾਹੀ ਗੁਣ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਤੇ ਪ੍ਰਵਿਰਤ ਹਨ।

ਸ਼ਰਾਬ ਪੀਣ ਨਾਲ — ਸ਼ਰਾਬੀ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਦੇ ਅੰਦਰ — ਸ਼ਰਾਬ ਦੇ ਸਾਰੇ ਅਉਗੁਣਾ ਨੂੰ 'ਗ੍ਰਹਿਣ' ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਅਉਗੁਣ ਸ਼ਰਾਬੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸਹਜ ਸੁਭਾਇ ਹੀ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਤੇ ਪ੍ਰਵਿਰਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਿਨਸ-ਰਾਤ ਝੂਠੀ 'ਮਾਇਆ' ਨਾਲ ਸੰਗਤ ਕਰਕੇ ਯਾ 'ਪਰਸ' ਕੇ ਅਸੀਂ 'ਮਾਇਆ' ਦੇ ਸਾਰੇ ਅਉਗੁਣ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ, ਅਤੇ ਪਲਚਿ ਪਲਚਿ ਕੇ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਦੁੱਖ ਕਲੇਸ਼ ਭੋਗਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ।

ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਜੇ ਅਸੀਂ 'ਸਾਧ ਸੰਗਤ' ਦੁਆਰਾ 'ਅਨਹਦ ਬਾਣੀ' ਅਥਵਾ 'ਤਤ ਸਬਦ' ਨੂੰ ਅੰਤ੍ਰ-ਆਤਮੇ — 'ਸਬਦ-ਸੁਰਤ' ਦੁਆਰਾ ਪਰਸੀਏ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਇਲਾਹੀ ਗੁਣ ਸਹਜੇ ਹੀ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਨਾਲ —

ਇਲਾਹੀ ਸਰੂਰ
ਆਤਮਿਕ ਸੁਖ
ਨਾਮ ਖੁਮਾਰੀ
ਦੈਵੀ ਮਸਤੀ

ਵਿਚ 'ਅਲਮਸਤ ਮਤਵਾਰੇ ਹੋ ਕੇ — 'ਲੋਕ ਸੁਖੀਏ — ਪ੍ਰਲੋਕ ਸੁਹੇਲੇ' ਹੋ ਜਾਈਦਾ ਹੈ।

ਇਹਨਾਂ ਇਲਾਹੀ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਯਾ 'ਤਤ ਸਬਦ' ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਲਈ —

ਸਾਧ-ਸੰਗਤ
ਸਬਦ-ਸੁਰਤ ਦੀ ਕਮਾਈ
ਗੁਰਪ੍ਰਸਾਦਿ

ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਪਰਗਟਿ ਪਾਹਾਰੈ ਜਾਪਦਾ॥ ਸਭੁ ਨਾਵੈ ਨੋ ਪਰਤਾਪਦਾ॥ (ਪੰਨਾ-71)

ਜਦ ਜੁਆਨ ਲੜਕੀ ਦੀ ਕੁੜਮਾਈ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਪਤੀ ਦੀਆਂ —

ਆਦਤਾਂ
ਸੁਭਾ
ਲਿਆਕਤ
ਗੁਣ
ਰੂਪ
ਨੁਹਾਰ
ਗੁਫਤਾਰ
ਰਫਤਾਰ
ਸ਼ਖਸੀਅਤ

ਦੀ ਬਾਬਤ —

ਸੋਆਂ
ਖਬਰਾਂ
ਸੁਨੇਹੇ
ਚਿਠੀਆਂ
ਕਹਾਣੀਆਂ

ਸੁਣਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਅਨੇਕਾਂ ਸੂਖਮ ਵਲਵਲਿਆਂ, ਗੀੜਾਂ, ਚਾਓ, ਮਲੂਰ ਨਾਲ, 'ਪਤੀ' ਦੇ 'ਮੇਲ' ਯਾ 'ਵਸਲ' ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਸਵੈਪਨਾ ਦੀਆਂ ਉਡਾਰੀਆਂ ਲਾਉਂਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਦੀਆਂ ਡੂੰਘਿਆਈਆਂ ਵਿਚ 'ਪਤੀ-ਪਿਆਰ' ਧਸ, ਵਸ, ਰਸ, ਸਮਾ ਕੇ 'ਮੌਲਦਾ' ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਜਿਉਂ-ਜਿਉਂ ਉਸ ਦਾ ਧਿਆਨ-ਸੁਰਤੀ — 'ਪਤੀ-ਪਿਆਰ' ਵਿਚ ਰਚਦੀ, ਖੁੱਭਦੀ, ਦਿੜ੍ਹ ਹੁੰਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ — ਤਿਉਂ ਤਿਉਂ ਮਾਪਿਆਂ ਅਤੇ 'ਪੇਕੇ-ਘਰ' ਦਾ ਮੋਹ ਘਟਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸਹਿਜੇ ਸਹਿਜੇ ਉਹ 'ਬਾਲੀ' 'ਪਤੀ-ਪਿਆਰ' ਅਥਵਾ 'ਚੁਪ-ਪ੍ਰੀਤ' ਦੀ ਗੁੱਝੀ 'ਪ੍ਰੇਮ-ਅਗਨੀ' ਵਿਚ ਤੜਫਦੀ ਹੋਈ ਬ੍ਰਿਹੋਂ ਦੇ ਸੱਲ ਸਹਿੰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।

ਆਖਿਰ ਜਦ ਉਸ ਦਾ ਵਿਆਹ ਯਾ ਪਤੀ ਨਾਲ 'ਮੇਲ' ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਅਥਵਾ 'ਵਸਲ' ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹ ਪਤੀ ਦੇ ਤੀਬਰ 'ਪ੍ਰਿਮ-ਰਸ' ਵਿਚ ਬੇ-ਖੁਦ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣਾ 'ਆਪਾ' — ਪਤੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਅਰਪਨ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਪਤੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ 'ਰੁਲਨਾ' ਹੀ ਉਸਦਾ 'ਜੀਵਨ' ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬੈ-ਖਰੀਦ ਗੋਲੀ ਬਣਕੇ ਸੇਵਾ ਕਰਨੀ ਹੀ ਉਸ ਦਾ 'ਧਰਮ' ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

'ਪਤੀ-ਪਿਆਰ' ਦੇ ਵਸਲ ਦੇ 'ਪ੍ਰਿਮ-ਰਸ' ਦੀ ਮਦਹੋਸ਼ੀ ਵਿਚ ਉਸ ਦੇ ਪਹਿਲਾਂ ਸੁਣੇ-ਸੁਣਾਏ, ਮਨ-ਘੜੇ —

ਖਿਆਲ

ਅਨੁਮਾਨ

ਨਿਸਚੇ

ਗੀੜਾਂ

ਆਸਾਂ-ਮਨਸਾ

ਸਭ ਕੁਝ ਅਧੂਰੀਆਂ, ਬੇ-ਲੋੜੀਆਂ ਅਤੇ ਗਲਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ — ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਛੇਤੀ ਹੀ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਕੁੜਮਾਈ' ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ — 'ਵਸਲ' ਤਕ — 'ਬਾਲੀ' ਦੀਆਂ ਪ੍ਰੇਮ-ਸਵੈਪਨਾ ਦੀਆਂ ਸੂਖਮ ਮਾਨਸਿਕ ਉਡਾਰੀਆਂ ਹੀ ਉਸ ਦੀ —

ਜਗਿਆਸਾ ਹੈ

ਕਰਮ ਹੈ

ਧਰਮ ਹੈ

ਜੀਵਨ-ਸੇਧ ਹੈ

ਉਦੇਸ਼ ਹੈ,

ਅਤੇ 'ਵਸਲ' ਅਥਵਾ 'ਮਿਲਾਪ' ਹੀ ਉਸ ਦੀ—

ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੈ
ਮੰਜ਼ਿਲ ਹੈ
ਪ੍ਰਿਮ-ਪਿਆਲਾ ਹੈ
ਪ੍ਰਿਮ-ਖੇਲ ਹੈ
ਪ੍ਰਿਮ-ਰਸ ਹੈ
ਚੁਪ-ਪ੍ਰੀਤ ਹੈ
ਮਹਾਂ ਅਨੰਦ ਹੈ

ਜਿਸ ਵਿਚ 'ਅਲਮਸਤ-ਮਤਵਾਰੀ' ਹੋਣਾ ਹੀ 'ਬਾਲੀ' ਦਾ ਜੀਵਨ-ਮਨੋਰਥ ਅਥਵਾ 'ਟੀਚਾ' ਹੈ।

ਐਨ ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਦ 'ਜੀਵ'—'ਗੁਰੂ' ਧਾਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, (ਅਥਵਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛੱਕ ਲੈਂਦਾ ਹੈ) ਤਾਂ 'ਜੀਵ-ਰੂਪੀ-ਇਸਤ੍ਰੀ' ਦੀ 'ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ' ਰੂਪੀ 'ਪ੍ਰੀਤਮ' ਨਾਲ 'ਕੁੜਮਾਈ' ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ 'ਗੁਰੂ' ਦੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਦੁਆਰਾ—'ਜੀਵ' ਨੂੰ 'ਸਾਧ-ਸੰਗਤ' ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ— ਜਿਸ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ—'ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ' ਆਪਣੇ 'ਪਤੀ-ਪਰਮੇਸਰ' ਦੇ—

ਪ੍ਰੇਮ ਸਨੇਹੜੇ
ਗੁਣ
ਵਡਿਆਈ
ਪਿਆਰ

ਦੀਆਂ ਕਥਾ-ਕਹਾਣੀਆਂ ਪੜ੍ਹਦੀ-ਸੁਣਦੀ ਅਤੇ ਗੁਣ ਗਾਉਂਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ 'ਪਤੀ-ਪਰਮੇਸਰ' ਨਾਲ—

ਪ੍ਰੀਤ
ਪ੍ਰੇਮ
ਪਿਆਰ
ਖਿਚ
ਕਾਂਖੀ
ਬੈਰਾਗ
ਬਿਰਹੋਂ
ਉਪਜਦੀ
ਵਧਦੀ
ਪ੍ਰਫੁਲਤ ਹੁੰਦੀ
ਮੌਲਦੀ
ਉਛਲਦੀ

ਹੋਈ — ‘ਪ੍ਰੀਤ’ ਦੇ ‘ਚਲੂਲੇ ਲਾਲ ਰੰਗ’ ਵਿਚ ‘ਰੰਗੀਜ’ ਕੇ, ਪ੍ਰੇਮ ਸਵੈਪਨਾ ਦੇ ਵਲਵਲਿਆਂ ਦੁਆਰਾ — ‘ਪ੍ਰੇਮ-ਪੁਰਖ’ ਅਥਵਾ ‘ਪਰਮੇਸਰ’ ਦੇ ‘ਮਿਲਾਪ’ ਅਥਵਾ ‘ਵਸਲ’ ਦੀ ਉਡੀਕ ਅਤੇ ਖਿਚ ਵਧਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

‘ਬਾਲੀ’, ਅਥਵਾ ਦੁਨਿਆਵੀ ਲੜਕੀ, ਅਤੇ ‘ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ’, ਅਥਵਾ ‘ਜਗਿਆਸੂ’ ਦੇ ‘ਪ੍ਰੇਮ-ਖੇਲ’ ਵਿਚ, ਅਤਿਅੰਤ ‘ਅੰਤਰ’ ਅਤੇ ‘ਭੇਦ’ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਹੇਠਾਂ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਨ ਦਾ ਉਦਮ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

‘ਬਾਲੀ’ ਦਾ ਦੁਨਿਆਵੀ ਪਿਆਰ
 ਮਾਇਕੀ ਮੰਡਲ ਦੀ ਖੇਲ ਹੈ
 ਦੁਨਿਆਵੀ ‘ਪਤੀ’ ਹੈ
 ਬਿਨਸਨ ਹਾਰ ਹੈ
 ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਮਾਨਸਿਕ ਕ੍ਰਿਆ ਹੈ
 ਸਰੀਰਕ ‘ਵਸਲ’ ਦਾ ਟੀਚਾ ਹੈ
 ਮਾਇਕੀ ਮੰਡਲ ਦੀ ਸੰਗਤ ਹੈ
 ਮਾਨਸਿਕ ਵਲਵਲੇ ਹਨ
 ਮਾਇਕੀ ਮੰਡਲ ਦੀ ਬਿਰਤੀ ਹੈ
 ਦੁਖ ਕਲੇਸ਼ ਹੈ
 ਆਰਜ਼ੀ ਫਿਕਾ ਮਾਨਸਿਕ ਪਿਆਰ ਹੈ
 ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਪ੍ਰੇਮ-ਖੇਲ ਹੈ
 ਆਵਾ-ਗਵਨ ਹੈ
 ਨਿਰਾਸਤਾ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ
 ‘ਹਓ-ਧਾਰੀ’ ਹੈ
 ‘ਮੈਂ-ਮੇਰੀ’ ਹੈ
 ਚਿੰਤਾ ਫਿਕਰ ਹੈ
 ਰੋਸੇ, ਗਿਲੇ, ਨਹੋਰੇ ਹਨ
 ਕੂੜੀ ਪ੍ਰੀਤ ਹੈ
 ਝੂਠਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਹੈ

ਜਗਿਆਸੂ ਦਾ ਇਲਾਹੀ ‘ਪ੍ਰੇਮ’
 ਆਤਮ ਮੰਡਲ ਦੀ ਖੇਲ ਹੈ
 ਪਰਮੇਸਰ ‘ਪਤੀ’ ਹੈ
 ਅਬਿਨਾਸੀ ਹੈ
 ਅੰਤ੍ਰ-ਮੁਖੀ ‘ਜਗਿਆਸੂ’ ਹੈ
 ‘ਆਤਮਿਕ ਮੇਲ ਦੀ ‘ਮੰਜ਼ਿਲ’ ਹੈ
 ਆਤਮਿਕ ‘ਸਾਧ-ਸੰਗਤ’ ਹੈ
 ਆਤਮਿਕ ਪ੍ਰੇਮ-ਸਵੈਪਨੇ ਹਨ
 ‘ਸਬਦ-ਸੁਰਤ’ ਦੀ ਖੇਲ ਹੈ
 ਸਦਾ ਸੁਖ ਤੇ ਅਨੰਦ ਹੈ
 ਇਲਾਹੀ ਪਿਆਰ ਦਾ ਚਲੂਲਾ ਰੰਗ ਹੈ
 ਅੰਤ੍ਰ-ਆਤਮੇ ‘ਚੁਪ-ਪ੍ਰੀਤ’ ਹੈ
 ਮੁਕਤੀ ਹੈ
 ‘ਸਦਾ-ਮਨ-ਚਾਉ’ ਹੈ
 ਹਉਮੈ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਹੈ
 ‘ਤੂੰ-ਤੇਰੀ’ ਹੈ
 ‘ਸਦਾ ਮਨ ਚਾਉ ਹੈ’
 ਸੁਕਰ ਹੈ
 ਸੱਚੀ ਪ੍ਰੀਤ ਹੈ
 ਸੱਚਾ ‘ਆਤਮਿਕ ਨਾਤਾ’ ਹੈ

ਦੂਜੇ ਲਫਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ‘ਬਾਲੀ’ ਦੀ ‘ਪ੍ਰੇਮ-ਖੇਲ’ — ‘ਮਾਇਕੀ ਮੰਡਲ ਤਾਈਂ ਸੀਮਤ’ ਹੈ — ਪਰ ਜਗਿਆਸੂ ਦੀ ‘ਸੁਰਤਿ’ ਦਾ ਅੰਤ੍ਰਮੁਖੀ ਹੋ ਕੇ ‘ਸਬਦ’ ਨਾਲ ‘ਮੇਲ’ ਕਰਨਾ, ਅਤੇ ‘ਸਬਦ’ ਵਿਚ ਲਿਵ-ਲੀਨ ਹੋਣਾ ‘ਆਤਮਿਕ ਖੇਲ’ ਦੀ ‘ਮੰਜ਼ਿਲ’ ਹੈ।

ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ‘ਬਾਲੀ’ ਦੀ ਕੁੜਮਾਈ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ—‘ਪਤੀ’ ਦੇ ਮੇਲ ਯਾ ਵਸਲ ਹੋਣ ਤਕ — ‘ਪਤੀ-ਭਗਤੀ’ ਅਥਵਾ ਯਾਦ, ਸਿਮਰਨ, ਸਹਜ ਸੁਭਾਇ-ਆਪ-ਮੁਹਾਰੇ ਹੀ ਹੁੰਦਾ

ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਹੋਈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ— ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ‘ਜਗਿਆਸੂ’ ਦੀ ‘ਪ੍ਰਭੂ-ਮਿਲਾਪ’ ਲਈ ਖਿਚ, ਕਾਂਖੀ, ਭੁਖ, ਬਿਹੋਂ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾਇ ਹੀ ਵਧਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਨੁਕਤੇ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ‘ਪ੍ਰਭੂ-ਪ੍ਰੇਮ’ ਦਾ ‘ਰੰਗ’ ਸਾਧ-ਸੰਗਤ, ਅਥਵਾ ਬਖਸ਼ੇ ਹੋਏ ਗੁਰਮੁਖ ਪਿਆਰਿਆਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ‘ਛੋਹ’ ਅਥਵਾ ‘ਲਾਗ’ ਨਾਲ ਹੀ ਲਗਦਾ ਹੈ।

ਕਿਰਪਾ ਕਰੇ ਜਿਸੁ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮੁ ਹੋਵੈ ਸਾਧੂ ਸੰਗੁ॥

ਜਿਉ ਜਿਉ ਓਹੁ ਵਧਾਈਐ ਤਿਉ ਤਿਉ ਹਰਿ ਸਿਉ ਰੰਗੁ॥ (ਪੰਨਾ-71)

ਇਸ ਪੰਗਤੀ ਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਿਉਂ-ਜਿਉਂ ‘ਜੀਵ’ ਸਾਧੂ ਯਾ ਮਹਾਂਪੁਰਖਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ — ਅਥਵਾ ‘ਸਾਧ-ਸੰਗਤ’ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਿਉਂ ਤਿਉਂ ਜਗਿਆਸੂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਹਰੀ ਦੇ ਪਿਆਰ ਦੇ ਰੰਗ ਦੀ ‘ਛੋਹ’ ਲਗਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਭੂ-ਪ੍ਰੇਮ ਵਧਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ‘ਮਿਲਾਪ’ ਦੀ ਖਿੱਚ ਅਤੇ ‘ਵਸਲ’ ਦੀ ਭੁਖ ‘ਤੀਬਰ’ ਹੁੰਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਏਸੇ ਕਰਕੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ‘ਸਾਧ ਸੰਗਤ’ ਦੀ ਇਤਨੀ ਵਡਿਆਈ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ

ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਭਉ ਭਾਉ ਸਹਜੁ ਬੈਰਾਗੁ ਹੈ। (ਵਾ.ਭਾ.ਗੁ. 3/13)

ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਭੈ ਭਾਇ ਨਿਜ ਘਰੁ ਪਾਇਆ। (ਵਾ.ਭਾ.ਗੁ. 3/20)

ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਬਿਨਾ ਭਾਉ ਨਹੀ ਉਪਜੈ

ਭਾਵ ਬਿਨੁ ਭਗਤਿ ਨਹੀ ਹੋਇ ਤੇਰੀ॥ (ਪੰਨਾ-694)

ਪਿਰਮ ਪਿਆਲਾ ਸਾਧ ਸੰਗਿ ਭਗਤਿ ਵਛਲੁ ਪਾਰਸ ਪਰਸੈ। (ਵਾ.ਭਾ.ਗੁ. 39/12)

ਸਾਧ ਕੈ ਸੰਗਿ ਲਗੈ ਪ੍ਰਭੁ ਮੀਠਾ॥ (ਪੰਨਾ-272)

ਇਸ ਲੇਖ ਦੇ ਪਿਛਲਿਆਂ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਦਸਿਆ ਜਾ ਚੁਕਾ ਹੈ ਕਿ ‘ਸਬਦ’ ਦੀ ‘ਕਮਾਈ’ ਦੇ ਦੋ ‘ਪੱਖ’ ਹਨ —

1. ਅੱਖਰ-ਰੂਪੀ ਸਬਦ — ਅਥਵਾ ਗੁਰ ਮੰਤ੍ਰ ਦਾ ਰਸਨਾ ਨਾਲ
ਸਿਮਰਨ ਅਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਪਾਠ।

2. ‘ਤਤ-ਸਬਦ’ — ਅਥਵਾ ‘ਅੱਖਰ-ਹੀਣ’ ਸਬਦ —
ਜਿਸਦੀ ਸੁਰਤੀ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਕਮਾਈ ਹੋ

ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਇਹ ਅੰਤ੍ਰ-ਮੁਖੀ ‘ਆਤਮਿਕ ਖੇਲ’ ਹੈ — ਜੋ ਬੜੀ ਸੂਖਮ ਅਤੇ ਅੱਖੀ ਹੈ ਜੋ ‘ਸਾਧੂ-ਸੰਗ’, ਅਥਵਾ ਬਖਸ਼ੇ ਹੋਏ ਗੁਰਮੁਖ ਪਿਆਰਿਆਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਅਤੇ ਅਗਵਾਈ ਵਿਚ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਗੁਰ ਸਬਦ ਕਮਾਈ।

(ਵਾ.ਭਾ.ਗੁ. 16/1)

ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਗੁਰ ਸਬਦ ਸਮਾਲਾ। (ਵਾ.ਭਾ.ਗੁ. 29/8)

ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਗੁਰ ਸਬਦ ਸੁਰੱਤੀ। (ਵਾ.ਭਾ.ਗੁ. 7/6)

ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਗੁਰ ਸਬਦ ਵਿਲੋਵੈ। (ਵਾ.ਭਾ.ਗੁ. 28/9)

ਇਸ ਅੰਤ੍ਰ-ਮੁਖੀ 'ਸਬਦ-ਸੁਰਤ' ਦੀ ਕਮਾਈ ਤੋਂ 'ਬਗੈਰ', ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਅਨੁਭਵੀ ਸਾਖਿਆਤ ਦਰਸ਼ਨ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ।

ਏਨੀ ਅਖੀ ਨਦਰਿ ਨ ਆਵਈ ਜਿਚਰੁ ਸਬਦਿ ਨ ਕਰੇ ਬੀਚਾਰੁ॥ (ਪੰਨਾ-1279)

ਸਾਹਿਬੁ ਮੇਰਾ ਸਦਾ ਹੈ ਦਿਸੈ ਸਬਦੁ ਕਮਾਇ॥ (ਪੰਨਾ-509)

ਸਤਿਗੁਰ ਨੋ ਸਭੁ ਕੋ ਵੇਖਦਾ ਜੇਤਾ ਜਗਤੁ ਸੰਸਾਰੁ॥

ਡਿਠੈ ਮੁਕਤਿ ਨ ਹੋਵਈ ਜਿਚਰੁ ਸਬਦਿ ਨ ਕਰੇ ਵੀਚਾਰੁ॥ (ਪੰਨਾ-594)

ਸਦ ਹੀ ਨੇੜੈ ਦੂਰਿ ਨ ਜਾਣਹੁ॥

ਗੁਰ ਕੈ ਸਬਦਿ ਨਜੀਕਿ ਪਛਾਣਹੁ॥ (ਪੰਨਾ-1069)

ਦੂਜੇ ਲਫਜ਼ਾਂ ਵਿਚ — ਜਦ ਜਗਿਆਸੂ — ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅੱਖਰੀ-ਸਰੂਪ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਅਜੇ 'ਸਬਦ-ਸੁਰਤ' ਦਾ 'ਮੇਲ' ਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ — ਜਗਿਆਸੂ ਦੇ ਮਨ ਉਤੇ ਮਾਇਆ ਅਤੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦਾ ਅਸਰ ਹੁੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸ ਦੀ ਬਿਰਤੀ ਖਿੰਡਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ — ਜੋ ਕਿ ਜਗਿਆਸੂਆਂ ਦੀ ਆਮ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਫਿਰ ਭੀ ਉਚੀ-ਸੁਚੀ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਵਿਚ, ਜਦ ਕਦੇ 'ਉਨਮਨ' ਉਤੇ 'ਸਬਦ' ਦੀ 'ਚੋਟ' ਵਜਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਸਬਦ-ਸੁਰਤ ਦੇ 'ਅਨੁਭਵੀ ਮੇਲ' ਦਾ 'ਝੌਲਾ ਜਿਹਾ' ਲਿਸ਼ਕਾਰਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਹ ਖਿਨ ਭੰਗਰ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਤਤਕਾਲ ਉਡ-ਪੁਡ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਦੇ-ਕਦਾਈ ਦੇ ਲਿਸ਼ਕਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ 'ਦਰਸ਼ਨ' ਸਮਝ ਕੇ ਫੁਲੇ ਨਹੀਂ ਸਮਾਉਂਦੇ।

ਸੂਰਜ ਦੀ 'ਧੁੱਪ' — ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਰੂਪ ਹੈ, ਅਤੇ 'ਅਨੋਰਾ' — ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਦਾ ਨਾਉਂ ਹੈ।

ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ — 'ਪਰਮਾਤਮਾ' ਦੇ 'ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਨੂੰ ਹੀ 'ਸਬਦ' ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਸ ਸਬਦ-ਰੂਪੀ 'ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਨੂੰ ਹੀ 'ਮਾਇਆ ਦਾ ਅਨੋਰ' ਯਾ 'ਭਰਮ-ਭੁਲਾਵਾ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਕਾਲੇ-ਬੋਲੇ ਬਦਲਾਂ ਵਿਚੋਂ — ਕਦੇ-ਕਦਾਈਂ — 'ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਲਿਸ਼ਕ' ਛਿਨ ਮਾਤਰ ਪੈ ਕੇ ਅਲੋਪ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਖਿਨ-ਭੰਗਰ ਲਿਸ਼ਕ ਨੂੰ ਸੂਰਜ ਦੇ 'ਦਰਸ਼ਨ' ਸਮਝਣਾ ਵੱਡੀ ਭੁੱਲ ਹੈ।

ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਡੇ ਹਿਰਦੇ ਦੇ ਕਾਲੇ-ਬੋਲੇ ਭਰਮ ਦੇ ਬਦਲਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਦੇ-ਕਦਾਈਂ ‘ਆਤਮਿਕ-ਬਿਜਲੀ’ ਅਥਵਾ ‘ਨਾਮ’ ਦੀ ‘ਲਿਸ਼ਕ’ ਉਪਜਦੀ ਹੈ — ਜਿਸ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਸਮਝਣਾ ਭੀ ‘ਭੁੱਲ’ ਹੈ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਜਗਿਆਸੂ ਇਹਨਾਂ ‘ਲਿਸ਼ਕਾਂ’ ਨੂੰ ਹੀ ਆਪਣੀ ਆਤਮਿਕ ‘ਮੰਜ਼ਿਲ’ ਅਥਵਾ ‘ਦਰਸ਼ਨ’, ‘ਮੇਲ’ ਯਾ ‘ਵਸਲ’ ਸਮਝ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਭਰਮ-ਭੁਲੇਖੇ ਨਾਲ — ਸੂਖਮ ਹਉਮੈ ਉਪਜਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਆਤਮਿਕ ਤਰੱਕੀ ਰੁਕ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਰਮਾਰਥਕ ਪੰਧ ਉਤੇ ਚਲਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਜਗਿਆਸੂ —

ਰਿਧੀਆਂ ਸਿਧੀਆਂ
ਭਵਿੱਖ ਬਾਣੀ
ਜੰਤ੍ਰ-ਮੰਤ੍ਰ
ਵਰ-ਸਰਾਪ
ਜੋਗ-ਸਾਧਨ
ਹਠ-ਜੋਗ
ਤਾਂਤ੍ਰਿਕ ਵਿਦਿਆ
ਗਿਆਨ-ਧਿਆਨ
ਕਰਮ-ਧਰਮ ਆਦਿ

ਅਨੇਕ ਮਨੋਕਲਪਤ ਧਾਰਮਿਕ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਤੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਮਿਆਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵਿਰਤ ਹੋ ਕੇ — ਮਾਇਕੀ ਪਰਛਾਵੇਂ ਵਿਚ ਗਲਤਾਨ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਆਪੂੰ ਘੜੇ ਹੋਏ ਧਾਰਮਿਕ ਬੰਧਨਾਂ ਵਿਚ ਫਸ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਗਿਆਸੂ ‘ਸਬਦ-ਸੁਰਤ’ ਦੀ ਅੰਤ੍ਰ-ਮੁਖੀ ‘ਆਤਮਿਕ ਸੇਧ’ ਤੋਂ ਖੁੰਝ ਕੇ ਮਾਇਆ ਦੇ ਭਰਮ-ਭਲਾਵਿਆਂ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਅਜਾਈਂ ਗਵਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਗਿਆਨੁ ਧਿਆਨੁ ਸਭੁ ਕੋਈ ਰਵੈ॥ ਬਾਂਧਨ ਬਾਂਧਿਆ ਸਭੁ ਜਗੁ ਭਵੈ॥ (ਪੰਨਾ-728)

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਗਿਆਸੂ ਦੀ ਬਿਰਤੀ-ਸੁਰਤੀ ‘ਚੜਦੀਆਂ ਕਲਾਂ’ ਤੋਂ ਉਖੜ ਕੇ, ‘ਖੜਦੀ ਕਲਾਂ’ ਵਿਚ ਬਦਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਫੇਰ ਸੂਖਮ ਹਉਮੈ ਦੇ ਕਾਰਣ ‘ਢਹਿੰਦੀਆਂ ਕਲਾਂ’ ਵੱਲ ਮੁੜ ਪੈਂਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ‘ਪੁੱਠਾ ਚਰਖਾ’ ਚਲ ਪੈਂਦਾ ਹੈ — ਪਰ ਜਗਿਆਸੂ ਨੂੰ ਇਸ ਗਿਰਾਵਟ ਦੀ ਸੋਝੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਦਰਸਾਇ ‘ਸਬਦ-ਵਿਚਾਰ’ ਦੀ ਬਾਬਤ ਭੀ ਜਗਿਆਸੂਆਂ ਨੂੰ ਡਾਢਾ ਭੁਲੇਖਾ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਅਸੀਂ ‘ਅਖਰੀ-ਸਰੂਪ-ਸਬਦ’ ਅਥਵਾ ‘ਬਾਣੀ’ ਦੇ ਦਿਮਾਗੀ ਅਰਥ ਅਤੇ ਕਥਾ ਵਾਰਤਾ ਨੂੰ ਹੀ ‘ਸਬਦ ਵਿਚਾਰ’ ਸਮਝੀ ਬੈਠੇ ਹਾਂ। ਪਰ ਅਸਲ ਵਿਚ ਅਖਰ-ਹੀਣ, ‘ਪ੍ਰਕਾਸ਼-ਰੂਪ’, ‘ਨਾਮ-ਰੂਪ’, ‘ਤਤ-ਸਬਦ’, ‘ਅਨਹਦ ਸਬਦ’ ਵਿਚ —

ਸੁਰਤ ਲਾਉਣੀ
 ਲਿਵਲੀਨ ਹੋਣਾ
 ਰੰਗ ਮਾਨਣਾ
 ਰਸ ਮਾਨਣਾ
 ਪ੍ਰਿਮ-ਪਿਆਲਾ ਪੀਣਾ
 ਅਲਮਸਤ ਮਤਵਾਰਾ

ਹੋਣਾ ਹੀ 'ਸਬਦ ਵਿਚਾਰ' ਹੈ।

ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਹੇਠਲੀਆਂ ਪੰਗਤੀਆਂ ਸਿੱਧ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ —

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸਬਦੁ ਵੀਚਾਰੁ ਸਦਾ ਲਿਵ ਲਾਈਐ। (ਵਾ.ਭਾ.ਗੁ. 19/16)

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸਬਦ ਵੀਚਾਰਿ ਸਚੁ ਕਮਾਇਆ। (ਵਾ.ਭਾ.ਗੁ. 19/12)

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸਬਦੁ ਵੀਚਾਰਿ ਸਚਿ ਸਿਵਾਣੀਐ। (ਵਾ.ਭਾ.ਗੁ. 19/4)

ਗੁਰਮੁਖਿ ਅਰਥ ਵੀਚਾਰੁ ਸਬਦੁ ਵਖਾਣਿਆ। (ਵਾ.ਭਾ.ਗੁ. 19/13)

ਅਖਰਾਂ ਵਾਲੇ 'ਸਬਦ' ਯਾ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਯਾ ਵਿਚਾਰ — ਸਾਡੇ ਦਿਮਾਗ ਦਾ 'ਕਰਤਬ' ਹੈ ਪਰ ਅਖਰ-ਹੀਣ 'ਤਤ-ਸਬਦ' ਦੀ ਵਿਚਾਰ — ਗੁੱਝੀ, ਅੰਤ੍ਰ-ਮੁਖੀ ਆਤਮਿਕ ਮੰਡਲ ਦੀ 'ਚੁਪ-ਪ੍ਰੀਤ' ਦੀ ਅਨੁਭਵੀ ਖੇਲ ਹੈ — ਜੋ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵਿਰਲੇ ਵਡਭਾਗੇ ਗੁਰਮੁਖ ਨੂੰ ਹੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਤੇ ਵਿਰਲੇ ਸੈਂਸਾਰ ਵਿਚਿ ਦਰਸਨ ਜੋਤਿ ਪਤੰਗ ਮਿਲੰਦੇ।

ਤੇ ਵਿਰਲੇ ਸੈਂਸਾਰ ਵਿਚਿ ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਹੋਇ ਮਿਰਗ ਮਰੰਦੇ।

ਤੇ ਵਿਰਲੇ ਸੈਂਸਾਰ ਵਿਚਿ ਚਰਣ ਕਵਲ ਹੁਇ ਭਵਰ ਵਸੰਦੇ।

ਤੇ ਵਿਰਲੇ ਸੈਂਸਾਰ ਵਿਚਿ ਪਿਰਮ ਸਨੇਹੀ ਮੀਨ ਤਰੰਦੇ। (ਵਾ.ਭਾ.ਗੁ. 28/17)

ਵਾਹਗੁਰੂ ਗੁਰ ਸਬਦ ਲੈ ਪਿਰਮ ਪਿਆਲਾ ਚੁਪਿ ਚਬੋਲਾ। (ਵਾ.ਭਾ.ਗੁ. 4/17)

ਐਸੇ ਜਨ ਵਿਰਲੇ ਸੰਸਾਰੇ॥

ਗੁਰ ਸਬਦੁ ਵੀਚਾਰਹਿ ਰਹਹਿ ਨਿਰਾਰੇ॥ (ਪੰਨਾ-1039)

ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਸਬਦ ਸੁਣੀ' ਦੀ ਬਾਬਤ ਭੀ ਮੁਢਲਾ ਭੁਲੇਖਾ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਪਿਰੁ ਰੀਸਾਲੂ ਤਾ ਮਿਲੈ ਜਾ ਗੁਰ ਕਾ ਸਬਦੁ ਸੁਣੀ॥ (ਪੰਨਾ-18)

ਏਥੇ ਭੀ ਅਸੀਂ ਅਖਰੀ ਸਬਦ ਅਥਵਾ ਗੁਰਬਾਣੀ ਨੂੰ — ਸਰੀਰਕ ਕੰਨਾਂ ਨਾਲ ਸੁਣਨਾ ਹੀ ਸਮਝੀ ਬੈਠੇ ਹਾਂ। ਪਰ ਅਸਲ ਵਿਚ, ਜਦ 'ਮਨ' ਅੰਤ੍ਰ-ਮੁਖੀ ਹੋ ਕੇ ਸਬਦ-ਸੁਰਤ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ — ਅੰਤ੍ਰ-ਆਤਮੇ 'ਅਨਹਦ ਸਬਦ' ਦੀ 'ਧੁਨੀ', ਅਨੁਭਵ ਦੁਆਰਾ

‘ਸੁਣਾਈ’ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਸਰੀਰਕ ਕੰਨਾਂ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਤੋਂ ਇਹ ਅਨਹਦ ‘ਧੁਨੀ’ ਪਰੇ ਹੈ।

‘ਸਬਦ’ ਅਥਵਾ ‘ਨਾਮ’ ਦੀ ਅਨਹਦ ‘ਧੁਨੀ’ ਨੂੰ —

ਅਨੁਭਵ ਕਰਨਾ

ਰੰਗ ਮਾਨਣਾ

ਰਸ ਮਾਨਣਾ

ਵਿਸਮਾਦ ਹੋਣਾ

ਹੀ ‘ਸਬਦ ਸੁਣੀ’ ਦੀ ‘ਅਨੁਭਵੀ ਖੇਲ’ ਅਥਵਾ ‘ਸਬਦ ਵਿਚਾਰ’ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ‘ਸਬਦ’ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸੰਡਲ ਵਿਚ, ‘ਪਿਰ ਰਿਸਾਲੂ’ ਅਥਵਾ ‘ਪ੍ਰਭੂ’ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਯਾ ਮੇਲ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਅਖਰੀ ਸਰੂਪ ‘ਸਬਦ’ ਅਥਵਾ ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਸੀਂ ਪੜ੍ਹਨੀ, ਸੁਣਨੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਦੇ ਸੁਣਨ ਤੋਂ ਹੀ ਸਾਨੂੰ ਅੰਤ-ਮੁਖੀ ਹੋ ਕੇ ‘ਤਤ-ਸਬਦ’ ਦੀ ‘ਅਨਹਦ ਧੁਨੀ’ ਦੀ ਸੋਝੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਮਿਲਨੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਜਦ ਤਾਈਂ ਸਾਡੀ ਸੁਰਤੀ, ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਹੈ, ਸਾਡੇ ਲਈ ‘ਅਖਰੀ-ਸਬਦ’ ਅਥਵਾ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਪਾਠ ਯਾ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਸੁਣਨਾ ਅਤਿ ਜ਼ਰੂਰੀ ਅਤੇ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ।

ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਕਥਾ-ਕੀਰਤਨ ਸੁਣ ਕੇ ‘ਮਨ’ ਦ੍ਰਵ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ‘ਦ੍ਰਵੇ’ ਯਾ ਪਿਘਲੇ ਹੋਏ ਮਨ ਉੱਤੇ ‘ਅਨਹਦ ਧੁਨੀ’ ਦੀ ‘ਛੋਹ’, ‘ਲਾਗ’, ਯਾ ‘ਚੋਟ’ ਵਜਦੀ ਹੈ ਯਾ ‘ਪਾਰਸ ਕਲਾ’ ਵਰਤਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਸਾਡਾ ਮਨ-ਉਨਮਨ ਹੋ ਕੇ, ਇਲਾਹੀ ‘ਨਾਦ’ ਦੀ ਅਨਹਦ ‘ਧੁਨੀ’ ਨੂੰ ‘ਸੁਣ’ ਕੇ ਸੱਪ ਵਾਂਗ, ਬਿਸਮਾਦੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ‘ਮੌਲਦਾ’, ‘ਖੀਵਾ’ ਹੁੰਦਾ, ‘ਸਬਦ-ਸੁਰਤ’ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਬਿਸਮੁ ਪੇਖੈ ਬਿਸਮੁ ਸੁਣੀਐ ਬਿਸਮਾਦੁ ਨਦਰੀ ਆਇਆ॥ (ਪੰਨਾ-778)

ਅਨਹਦ ਧੁਨੀ ਮੇਰਾ ਮਨੁ ਮੋਹਿਓ ਅਚਰਜ ਤਾਕੇ ਸ੍ਵਾਦ॥ (ਪੰਨਾ-1226)

ਰਾਤ ਦੇ ਅਨ੍ਹੇਰ ਘੁਪ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਸਮੁਚਾ ਗਿਆਨ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ, ਸਿਰਫ਼ ਕਿਆਸ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਯਾ ‘ਟੋਹ’ ਹੀ ਲਾਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜੋ ਚਾਨਣ ਹੋਣ ਤੇ ‘ਗਲਤ’ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

‘ਅਨ੍ਹੇਰ’ ਦੇ ਭਰਮ-ਭੁਲੇਖੇ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਠੋਕਰਾਂ ਖਾਂਦੇ ਹਾਂ। ਅਨ੍ਹੇਰ ਵਿਚ ਹੀ ਮੱਛਰ, ਕੀੜੇ, ਮਕੌੜੇ, ਸੱਪ, ਠੰਹੇ ਆਦਿ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਾਨੂੰ ਡੰਗ ਮਾਰਦੇ ਹਨ।

ਐਨ ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ-ਜਦ ਤਾਈਂ ਅਸੀਂ ਮਾਇਆ ਦੇ ਭਰਮ ਭੁਲਾਵੇ ਦੇ ਹਨੇਰ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦੇ ਹਾਂ, ਤਦ ਤਾਈਂ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ‘ਪੰਜ ਤਤ’ (ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ, ਲੋਭ, ਮੋਹ, ਹੰਕਾਰ) ਸਤਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਮਾਨਸਿਕ ਅਗਿਆਨਤਾ ਕਾਰਣ ਮਾਇਆ ਵਿਚ ਠੋਕਰਾਂ ਖਾਂਦੇ ਹੋਏ ਦੁਖੀ ਹੁੰਦੇ ਹਾਂ।

ਪਲਚਿ ਪਲਚਿ ਸਗਲੀ ਮੁਈ ਝੂਠੈ ਧੰਧੈ ਮੋਹੁ॥ (ਪੰਨਾ-133)

ਧਨੁ ਜੋਬਨੁ ਦੁਇ ਵੈਰੀ ਹੋਏ ਜਿਨ੍ਹੀ ਰਖੇ ਰੰਗੁ ਲਾਇ॥ (ਪੰਨਾ-417)

ਖਿਨ ਮਹਿ ਕਉੜੇ ਹੋਇ ਗਏ ਜਿਤੜੇ ਮਾਇਆ ਭੋਗ॥ (ਪੰਨਾ-135)

ਸਾਡੀ ਇਹ ਤਰਸਯੋਗ ਹਾਲਤ, ਓਨਾ ਚਿਰ ਰਹੇਗੀ ਜਦ ਤਾਂਈ ਸਾਡੇ ਅੰਤ੍ਰ-ਆਤਮੇ 'ਸਬਦ' ਦਾ 'ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਅਥਵਾ ਗੌਬਿੰਦ ਨਹੀਂ ਗੱਜਦਾ।

'ਸਬਦ-ਸੁਰਤ' ਦੇ 'ਮੇਲ' ਤੋਂ ਬਿਨਾ, ਜੋ ਜੀਵ ਦੀ ਅਧੋਗਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ— ਉਸ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਓਂ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ —

ਕਰਹਿ ਬਿਕਾਰ ਵਿਥਾਰ ਘਨੇਰੇ ਸੁਰਤਿ ਸਬਦ ਬਿਨੁ ਭਰਮਿ ਪਇਆ॥ (ਪੰ.-906)

ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਬਿਨੁ ਆਈਐ ਜਾਈਐ॥ (ਪੰਨਾ-1042)

ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਬਿਨੁ ਆਵੈ ਜਾਵੈ ਪਤਿ ਖੋਈ ਆਵਤ ਜਾਤਾ ਹੇ॥ (ਪੰਨਾ-1031)

ਅਸੀਂ ਇਹਨਾਂ ਪੰਗਤੀਆਂ ਦਾ ਲੱਖਾਂ ਵਾਰੀ ਪਾਠ ਤੇ ਕੀਰਤਨ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇਗਾ ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਡੂੰਘੇ ਗੁਝੇ, ਅੰਤ੍ਰੀਵ ਭਾਵਾਂ ਵੱਲ ਕਦੇ ਧਿਆਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਦਿਤਾ। ਅਸੀਂ ਇਹ ਸਮਝ ਕੇ ਅਵੇਸਲੇ ਅਤੇ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਹੋਏ ਬੈਠੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਤਾਂ ਅਖਰੀ ਰੂਪ 'ਸਬਦ' ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਇਹ 'ਸਬਦ ਬਿਨਾ' ਵਾਲੀਆਂ ਪੰਗਤੀਆਂ ਸਾਡੇ ਉਤੇ ਨਹੀਂ ਘਟਦੀਆਂ।

ਜਿਸ 'ਵੇਵਲੈਂਥ' ਅਤੇ 'ਮੀਟਰ' (wavelength and meter) ਤੇ ਜਲੰਧਰ ਤੋਂ ਆਵਾਜ਼ ਉਪਜਦੀ ਹੈ — ਓਸੇ 'ਮੀਟਰ' ਤੇ ਹੀ ਸਾਡਾ 'ਰੇਡੀਓ' ਉਸ ਆਵਾਜ਼ ਨੂੰ ਪਕੜ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਐਨ ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਡੇ ਸੂਖਮ ਖਿਆਲ ਯਾ 'ਵਲਵਲੇ' ਭੀ ਇਕੇ 'ਵੇਵਲੈਂਥ' ਉਤੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਭੇਜੇ ਯਾ ਪਕੜੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਸਾਡੇ ਸੂਖਮ ਖਿਆਲਾਂ ਅਤੇ ਵਲਵਲਿਆਂ ਤੋਂ ਭੀ ਡੂੰਘੇ ਅਤੇ ਬਰੀਕ ਆਤਮ ਮੰਡਲ ਦੇ ਸੁਨੇਹੇ ਯਾ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਅਨੁਭਵ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਪਕੜੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ।

ਜਦ ਸਾਡੀ ਸੁਰਤ ਦੀ ਤਾਰ-ਸਿਮਰਨ ਅਭਿਆਸ ਨਾਲ ਅਤਿ ਸੂਖਮ ਅਤੇ ਬਰੀਕ ਹੋ ਕੇ 'ਅਨੁਭਵ' ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਵੇਵਲੈਂਥ ਉਤੇ ਪੁਜ ਜਾਵੇ — ਤਾਂ ਹੀ ਅੰਤ੍ਰੀਵ ਅਨਹਦ-ਤੱਤ ਸਬਦ ਦੀ ਧੁਨੀ ਨੂੰ ਸੁਣਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਪਰ ਸਾਡਾ ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਮਨ — ਮਾਇਆ ਦੇ ਰੋਲ-ਘਚੋਲੇ ਵਿਚ ਗਲਤਾਨ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ 'ਮਨ'—ਸਬਦ ਦੀ ਸੂਖਮ ਧੁਨੀ ਨੂੰ ਪਕੜ ਯਾ ਸੁਣ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ।

ਬਾਹਰਲੇ ਮਾਇਆ ਦੇ 'ਭੜਬੂ' ਦੇ ਰਾਮ-ਰੌਲੇ ਤੋਂ ਮਨ ਨੂੰ 'ਮੋੜ' ਕੇ ਯਾ 'ਅਲਿਪਤ'

ਹੋ ਕੇ ਹੀ ਸੁਰਤ-ਸਬਦ ਵਿਚ 'ਜੁੜ' ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਆਤਮਿਕ ਮੰਡਲ ਦੀ 'ਇਕਾਂਤ' ਵਿਚ ਹੀ ਅਨਹਦ ਸਬਦ ਦੀ ਧੁਨੀ 'ਸੁਣੀ' ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਸੂਖਮ ਅਨੁਭਵੀ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਸੂਖਮ, ਗੁਝੇ ਪ੍ਰੇਮ-ਸਵੈਪਨਾ ਨੂੰ 'ਅਨੁਭਵ ਕਰਨਾ' ਅਤੇ 'ਮਾਨਣਾ' ਹੀ 'ਸਬਦ-ਸੁਰਤ' ਦਾ ਮੇਲ ਹੈ।

ਇਹ ਅੰਤ੍ਰ-ਆਤਮੇ 'ਸਬਦ-ਸੁਰਤ' ਦੇ 'ਮੇਲ' ਦੀ 'ਪ੍ਰਿਮ-ਖੇਲ' ਅਤੀ ਔਖੀ ਤੇ ਗਾਖੜੀ ਹੈ ਜੋ ਕਿਸੇ ਵਿਰਲੇ ਭਾਗਾਂ ਵਾਲੇ ਗੁਰਮੁਖ ਨੂੰ ਹੀ ਪਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਚਿਰ 'ਸਬਦ-ਸੁਰਤ' ਦੀ ਕਮਾਈ ਦੁਆਰਾ — ਸਾਡੀ ਸੁਰਤ ਸੂਖਮ ਅਤੇ ਬਰੀਕ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਅਤੇ 'ਆਤਮ ਮੰਡਲ' ਦੀ ਉਚਮ-ਉਚੀ ਸੂਖਮ ਵੇਵਲੈਂਥ (waivelength) ਤੇ ਨਹੀਂ 'ਚੜ੍ਹਦੀ' — ਉਤਨਾ ਚਿਰ 'ਜੀਵ' ਦਾ —

ਮਨ ਮਾਇਕੀ ਮੰਡਲ ਵਿਚੋਂ ਉਠ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ
ਮਨ ਇਕਾਗਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ
ਮਾਇਕੀ ਅਨੁਰ ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ
ਆਤਮ 'ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ
ਸਬਦ-ਸੁਰਤ ਦਾ ਅਨੁਭਵੀ ਮੇਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ
ਅਨਹਦ 'ਧੁਨੀ' ਨਹੀਂ ਸੁਣ ਸਕਦੀ
“ਵਣਜ-ਵਪਾਰ” ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ
'ਨਾਮ-ਖੁਮਾਰੀ' ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ
ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ।

ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ — ਜੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਅਤੇ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿਚ, ਸ਼ਰਧਾ ਭਾਵਨੀ ਅਤੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ, 'ਸਬਦ-ਸੁਰਤ' ਦੀ ਕਮਾਈ ਵਿਚ ਜੁਟ ਜਾਈਏ ਤਾਂ ਆਤਮਿਕ ਮੰਡਲ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ-ਸਵੈਪਨਾ ਦੇ ਅਸਮਾਨਾਂ ਵਿਚ ਜਗਿਆਸੂ ਦੀਆਂ ਆਤਮਿਕ ਉਡਾਰੀਆਂ ਲਗਦੀਆਂ ਹਨ, ਅਤੇ ਜੀਵ ਦੀ ਦੂਣ-ਸੁਵਾਈ ਆਤਮਿਕ ਤਰੱਕੀ ਹੁੰਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਨਿਤ-ਨਵੇਂ ਆਤਮਿਕ ਕ੍ਰਿਸ਼ਮਿਆਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਅਤੇ ਤਜਰਬੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਅਤਿ ਸੂਖਮ 'ਪ੍ਰਿਮ-ਖੇਲ' ਦੀ 'ਚੁਪ-ਪ੍ਰੀਤ' ਦੇ ਅਨੋਖੇ ਦੈਵੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਮਿਆਂ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਤੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਸੁਚੱਜੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਇਉਂ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ —

ਤੇਰੇ ਦਰਸਨ ਕਉ ਕੇਤੀ ਬਿਲਲਾਇ॥

ਵਿਰਲਾ ਕੋ ਚੀਨਸਿ ਗੁਰ ਸਬਦਿ ਮਿਲਾਇ॥ (ਪੰਨਾ-1188)

ਮੋਹਨ ਮੋਹਿ ਲੀਆ ਮਨੁ ਮੇਰਾ ਸਮਝਸਿ ਸਬਦੁ ਬੀਚਾਰੇ॥ (ਪੰਨਾ-1197)

ਸਬਦੁ ਚੀਨ੍ਹ ਆਤਮੁ ਪਰਗਾਸਿਆ ਸਹਜੇ ਰਹਿਆ ਸਮਾਈ॥ (ਪੰਨਾ-753)

ਸਤਿਗੁਰ ਸਬਦਿ ਉਜਾਰੋ ਦੀਪਾ॥

ਬਿਨਸਿਓ ਅੰਧਕਾਰ ਤਿਹ ਮੰਦਰਿ ਰਤਨ ਕੋਠੜੀ ਖੁਲੀ ਅਨੂਪਾ॥ (ਪੰਨਾ-821)

ਜਹ ਕਹ ਤਹ ਭਰਪੂਰ ਸਬਦੁ ਦੀਪਕਿ ਦੀਪਾਯਉ॥ (ਪੰਨਾ-1395)

ਜਤੁ ਸਤੁ ਸੰਜਮੁ ਸਾਚੁ ਦ੍ਰਿੜਾਇਆ ਸਾਚ ਸਬਦਿ ਰਸਿ ਲੀਣਾ॥ (ਪੰਨਾ-907)

ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਲਿਵ ਲੀਣੁ ਹੋਇ ਨਿਰੰਕਾਰ ਸਚ ਖੰਡਿ ਨਿਵਾਸੀ।

(ਵਾ.ਭਾ.ਗੁ. 25/18)

ਆਦਿ ਤੋਂ ਹੀ, ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ ਸਿਰ, ‘ਆਤਮ-ਜੋਤ’-‘ਗੁਰੂ’, ਅਵਤਾਰ, ਪੈਗੰਬਰ, ਪੰਜ — ਭੂਤਕ ਦੇਹ ਵਿਚ ਮਾਇਕੀ ਅਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਅਗਿਆਨਤਾ ਦੇ ਹਨੇਰੇ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਣ ਲਈ, ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੇ ਰਹੇ। ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ‘ਆਤਮ-ਜੋਤ-ਸਰੂਪ’ — ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਭੀ, ਪੰਜ ਭੂਤਕ ਦੇਹ ਧਾਰਕੇ, ਦਸ ਮਨੁੱਖੀ ਜਾਮਿਆਂ ਵਿਚ ਫੇਰਾ ਪਾਕੇ, ਜਗਤ ਦੀ ਤਿਮਰ ਮਾਨਸਿਕ ਅਗਿਆਨਤਾ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਆਖਿਰ ਵਿਚ ਗੁਰਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ‘ਗੁਰਬਾਣੀ’, ਅਥਵਾ ਗੁਰੂ ਗਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਲੜ ਲਾ ਗਏ।

ਇਸ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਆਪਣੀ ‘ਜੋਤ’ ਅਥਵਾ, ‘ਪ੍ਰਕਾਸ਼-ਰੂਪ’ ‘ਸਬਦ’ ਦਾ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਹੈ।

ਬਾਣੀ ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਹੈ ਬਾਣੀ ਵਿਚਿ ਬਾਣੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਸਾਰੇ॥

ਗੁਰੁ ਬਾਣੀ ਕਹੈ ਸੇਵਕੁ ਜਨੁ ਮਾਨੈ ਪਰਤਖਿ ਗੁਰੁ ਨਿਸਤਾਰੇ॥ (ਪੰਨਾ-982)

ਇਸ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ‘ਅੱਖਰ-ਸਰੂਪ’ ਦੇ ਅੰਤ੍ਰਗਤ ‘ਗੁਪਤੀ ਆਤਮ-ਜੋਤ’ ਦਾ ‘ਪ੍ਰਕਾਸ਼’ ਹੈ। ਏਸੇ ‘ਆਤਮ-ਪ੍ਰਕਾਸ਼’ ਨੂੰ ਹੀ ‘ਸਬਦ’ ਯਾ ‘ਨਾਮ’ ਭੀ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਸਚਾ ਸਤਿਗੁਰੁ ਸਬਦੁ ਅਪਾਰਾ ਤਿਸ ਦੈ ਸਬਦਿ ਨਿਸਤਰੈ ਸੰਸਾਰਾ॥ (ਪੰਨਾ-1055)

ਸਬਦੁ ਗੁਰ ਪੀਰਾ ਗਹਿਰ ਗੰਭੀਰਾ ਬਿਨੁ ਸਬਦੈ ਜਗੁ ਬਉਰਾਨੰ॥ (ਪੰਨਾ-635)

ਆਪੇ ਸਤਿਗੁਰੁ ਆਪਿ ਸਬਦੁ ਜੀਉ ਜੁਗੁ ਜੁਗੁ ਭਗਤ ਪਿਆਰੇ॥ (ਪੰਨਾ-246)

ਸਤਿਗੁਰ ਮੈਂ ਸਬਦ ਸਬਦ ਮੈਂ ਸਤਿਗੁਰ ਹੈ

ਨਿਰਗੁਨ ਗਿਆਨ ਧਿਆਨ ਸਮਝਾਵੈ ਜੀ

(ਭਾ.ਗੁ. ਕਬਿਤ-534)

‘ਸ਼ਬਦ-ਗੁਰੂ’ ਦਾ ਗਿਆਨ ਜਾਂ ਸਿਧਾਂਤ-ਸਾਡੀ ਦਿਮਾਗੀ ਸਮਝ ਤਾਂਈ ਹੀ ਸੀਮਤ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਉਤੇ ਤਲਖ ਵਾਦ-ਵਿਵਾਦ ਅਤੇ ਝਗੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਅਸਲ ਵਿਚ ‘ਸ਼ਬਦ-ਗੁਰੂ’ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ, ਤਿੰਨਾਂ ਗੁਣਾਂ ਤੋਂ ਉਤੇ, ਚੌਥੇ ਪਦ ਦੀ ‘ਅਨੁਭਵੀ’ ਖੇਡ ਹੈ।

‘ਸ਼ਬਦ’ ਦੇ ਦੋ ਸਰੂਪ ਹਨ —

1. ‘ਅਖਰੀ ਸਰੂਪ — ਜੋ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ ਅੰਕਤ ਹੈ।
2. ‘ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਰੂਪ — ‘ਪਰਮ-ਤੱਤ’, ‘ਆਤਮ ਰੋ’, ‘ਨਾਮ’, ‘ਜੋਤ-ਸਰੂਪ’ ਹੈ, ਜੋ ਕੇਵਲ ਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ‘ਅਨੁਭਵ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਯਾ ‘ਸ਼ਬਦ’ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਗੁਰੂ ਮੰਨਦੇ ਹਾਂ, ਪਰ ਸਾਡਾ ਇਹ ‘ਵਿਸ਼ਵਾਸ’- ‘ਓਪਰੇ-ਮਨ’ ਅਤੇ ‘ਬੁੱਧੀ’ ਤਾਂਈ ਸੀਮਤ ਹੈ, ਅਤੇ ਡੂੰਘੇ ਮਨ, ਚਿਤ ਅਨੁਭਵ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਉਤਰਿਆ। ਏਸ ਕਰਕੇ ਅਸੀਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਅੰਤ੍ਰੀਵ ਭਾਵਾਂ ਨੂੰ —

ਬੁਝਿਆ ਨਹੀਂ

ਸਮਝਿਆ ਨਹੀਂ

ਮੰਨਿਆ ਨਹੀਂ

ਕਮਾਇਆ ਨਹੀਂ

ਜੀਅਹੁ ਨਹੀਂ ਜਾਣਿਆ

ਅਨੁਭਵ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ।

ਏਸੇ ਕਾਰਣ ਸਾਡਾ ਜੀਵਨ-ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਆਤਮਿਕ ‘ਪੱਖ’ ਯਾ ‘ਅੰਤ੍ਰੀਵ ਆਸ਼ੇ’ ਦੇ ‘ਅਨੁਕੂਲ’ ਨਹੀਂ ਹੈ — ਬਲਕਿ ਐਨ ‘ਉਲਟ’ ਹੈ।

ਫੇਰ ਵੀ, ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਮਾਨਸਿਕ ਅਗਿਆਨਤਾ ਅਤੇ ਆਤਮਿਕ ਉਣਤਾ ਤੋਂ ਬਿਲਕੁਲ —

ਬੇਖਬਰ

ਬੇਪ੍ਰਵਾਹ

ਅਵੇਸਲੇ, ਅਤੇ ਜਾਣ-ਬੁਝ ਕੇ

‘ਮਚਲੇ’ ਹੋਏ ਪਏ ਹਾਂ।

(ਚਲਦਾ)

